

TARIMDA KÜÇÜK İŞLETME SORUNUNUN KAYNAK KULLANIM ETKİNLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Doç. Dr. Adnan ÇİÇEK¹

1. GİRİŞ

Kaynakların sınırlı olması, etkin kullanılmalarını gerektirmektedir. Her işletme birim maliyetleri azaltmak, daha fazla üretim ve gelir elde etmek için sahip olduğu kaynakları etkin kullanmak durumundadır. İşletmelerdeki kaynak düzeyini ve bileşimini değiştirmek, onların daha etkin kullanımını sağlayabilir. Kaynak kullanımı ve etkinlik konusu daha çok mikro analizler açısından ele alınmakta ve incelenmektedir. İşletmelerdeki mevcut kaynakların en uygun şekilde bileşimi ve kullanımı ile ilgili konulara ilişkin analizler teorik çerçeve içerisinde ele alınmaktadır. Bu analizlerde işletmelerin kaynak kullanımı ile ilgili gerçek hayat koşullarından uzak olan durumu ikinci planda kalmaktadır. Kaynak etkinliğinin sağlanması, mevcut kaynakların en iyi şekilde bileşimi ve en verimli şekilde kullanılması ile ilgili olduğu kadar; işletmelerin yapısal özellikleri ve sorunları, işletmecilerin bilgisi ve yönetim yeteneği, ülkede uygulanan tarım politikaları ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ile de ilgilidir. Üretim birimi başına düşen maliyetleri azaltmak ve daha fazla kar elde etmek için üretimde kullanılan kaynakların düzeylerini değiştirmek mümkün olmakla beraber, tarım sektöründe bir işletmenin sahip olduğu temel üretim faktörlerinin düzeyini artırmak bir çok işletme için zordur. Özellikle küçük tarım işletmelerinde arazi miktarı, bina varlığı, alet-makine varlığı gibi önemli kaynakların artırılması, işletmeler açısından kısa dönemde mümkün değildir. Bunun yanında mevcut kaynakların etkin kullanımı bir çok nedenle gerçekleşmemektedir. Bu durum, Dünya’da özellikle kaynak kullanımı ve mülkiyeti konusunda farklı uygulamaların gelişmesine yol açmıştır. Sanayi ve hizmet sektörünün yeterince gelişmediği ve tarımın en önemli sektör olduğu geçmiş dönemlerde, kaynak kullanımı ve mülkiyeti konusu çok tartışılmış ve bu konuda farklı düşünce ile uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tarımsal kaynakların etkin kullanımı ve üreticiler ile ülkelerin bu kaynaklardan en iyi şekilde yararlanması, ayrıca kullanımdan ortaya çıkan gelirin üretici refahına yansıtılması düşüncesi, tarımsal işletme büyüklüğü ve mülkiyeti ile yakından ilgilidir. Bu konuda sosyal ve ekonomik amaçların ön plana çıktığı uygulamalar söz konusudur. Mülkiyetin doğal süreci içinde şekillenmesinin yanı sıra, kaynak dağılımı ve etkin kullanımı için, bir çok ülkede uygulanan politikaların sonunda işletme ölçeği ve mülkiyetine müdahale edilmiştir. Bu müdahale doğal yön vericiliğinin yanı sıra, bazı durumlarda merkezîyetçi planlamaların etkisiyle mülkiyetin kamuya ait olması sonucunu doğurmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği ve Çin’de tarımın en önemli üretim faktörü olan toprak, kamunun malı olarak muamele görmüştür. İsrail’de ise kooperatif köy uygulamaları ile kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmayı amaçlayan modeller oluşturulmuştur.

Özellikle gelişmiş ülkelerde büyük tarım işletmelerinin oluşması yönünde çaba harcanırken Türkiye’de doğal süreç içerisinde, tarımsal ve ekonomik yapının bir sonucu olarak küçük tarım işletmeleri oluşmuştur. Bunun yanında Türkiye’de kamuya ait tarım işletmelerinin yanı sıra mer’alar köy ortak malı şeklinde kullanılırken, ormanlık alanlar özel mülkiyetin kullanımına uzak tutulmuştur.

Gerek kamuya ait uygulamaların, gerek kooperatif-köy uygulamalarının ve gerekse büyük ve küçük tarım işletmeleri ile diğer uygulamaların kaynak kullanım etkinliği konusunda birbirinden farklılık arz ettiği

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat.

bilinmektedir. Bu çalışmada konu genel teorik çerçevesi içinde ele alınmış ve özellikle küçük tarım işletmelerinde kaynak kullanım etkinliği ayrıntılı olarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

2.TARIM İŞLETMELERİNDE BÜYÜKLÜK

Üretim faktörlerinin etkin kullanımı konusu gündeme geldiğinde, üzerinde durulması gereken temel konu işletme büyüklüğüdür. Üretimde kullanılan kaynakların etkinliği işletme ölçeğine göre değişmektedir.

İşletmenin büyüklüğünü yansıtan ilk ve en önemli kriter arazi varlığıdır. İstatistiklerde yer alan ve herkes tarafından kabul edilen bu kriter ayrıntılı olarak incelendiğinde, bazı olumsuzluklar taşımaktadır. Toprağın verimliliği bazen çok küçük bir coğrafi alanda bile değişiklik göstermektedir. Ayrıca toprak üzerinde yapılan üretim faaliyetleri (tarla ürünleri, seracılık, hayvansal üretim vs.) verimlilik ve gelir açısından farklılık taşımaktadır. Genel olarak ifade edilirse, tarım işletmelerinde yer alan diğer üretim faktörleri belli ölçüde toprağa bağlıdır.

Tarımda işletme ölçeğini yansıtan işgücü, sermaye miktarı ve gelir düzeyi gibi kriterler olsa bile bunlara ilişkin istatistik oluşturmak zordur. Tarım dışı sektörlerde ise bu kriterler yaygın olarak kullanılmaktadır.

Arazi varlığı dikkate alınarak yapılan sınıflamada Dünya’da büyüklük olarak birbirinden çok farklı işletme tiplerine rastlamak olasıdır. Bunların en ilginç örnekleri SSCB ve Çin Halk Cumhuriyetinde yaşanmıştır. SSCB’de yer alan ve devlet çiftlikleri anlamına gelen Sovkhozların genişliği 5-10 bin ha arasında değişmekteydi (**Dinler, 1996**). 1989 yılı verilerine göre SSCB’de 22 687 adet Sovkhoz bulunmakta ve bunlar toplam arazinin %62’sini işlemekteydi (**Mülayim, 1995**). 1959 yılı verilerine göre yine SSCB’de yer alan Kolkhozlarda ise ortalama işlenebilen alan 26 200 hektardır ve aynı yıldaki verilere göre 6 500 adet Sovkhoz bulunmakta idi (**Dinler, 1996**).

1980’li yıllarda Çin’de Halk Komünlerinin sayısı 75 bin dolayındadır ve bu komünlerde 20-100 bin kişi yer almaktadır. Bu ülkede yaşayan köylülerin tamamına yakınının söz konusu komünlerde yer aldığı bilinmektedir.

Zaman içerisinde SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti’nde yer alan söz konusu büyük çiftlikler ülkelerin makro politikaları sonucunda, değişim geçirerek daha az toprağa ve üyeye sahip şekle dönüştürülmüştür.

İsrail ise kooperatif şeklinde işletmecilik örneğini uygulayan tek ülke durumundadır. Devletin mülkiyetinde olan topraklar uzun bir dönem için (49 yıl) Kibbutzlara (Halk topluşması) kiraya verilmiştir ve bu işletmelerde ortalama büyüklük 688 hektardır (**Dinler, 1996**). Kooperatif köy denebilecek Maşov Ovdimlerde ise 60-100 aile barınmaktadır ve toprak mülkiyeti kamuya, işletmecilik hakkı ise köylülere aittir. Moşav Şitufi ise mülkiyet açısından yine aynı özelliklere sahiptir.

ABD’de 1997 yılı verilerine göre ortalama işletme genişliği 1906,1 dekadır. Bu ülkede işletme sayısı gittikçe azalmakta ve ortalama işletme genişliği büyümektedir. Nitekim 1987 yılından 1997 yılına kadar olan 10 yıllık dönemde işletme sayısı yıllık yaklaşık %1 azalma göstermiştir. Ayrıca ABD’de şahıs işletmelerinin (%90) yanı sıra, ortaklık yaygındır ve şirketler (aile şirketleri veya diğer şekilde) de tarımsal faaliyet yapmaktadır.

AB’de ise ortalama işletme genişliği 1997 yılı verilerine göre 175 dekadır (**Eurostat, 1997**). İngiltere’de 701 dekar olan işletme genişliği, Danimarka 396 da, Almanya 303 da, Fransa 385 da, Lüksembourg’da 399 da ve İsveç’te 347 da, Yunanistan’da 45 da, İtalya’da 59 da, Portekiz’de 87 dekadır. 1995 yılı verilerine göre öz mülk işletmelerinin oranı %59,4’dür (**Eurostat, 1998**).

Türkiye'deki tarım işletmelerinin tamama yakını küçük tarım işletmesi konumundadır. 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre işletmelerin %85,3'ünün arazisi 100 dekardan daha azdır. Yine aynı yılda işletmelerin sadece %0,9'unun arazisi 500 dekardan büyüktür. Ortalama işletme genişliği ise 55,6 dekadır. İşletmelerin %92,6'sı öz mülk işletmelerden oluşmaktadır.

3.TARIMDA KÜÇÜK İŞLETMELER VE KAYNAK KULLANIM ETKİNLİĞİ

Etkinlik; kaynak dağılımı etkinliği ve kaynak kullanım etkinliği diye ikiye ayrılır. Kaynak dağılımı etkinliği bir toplumda hiç kimsenin ekonomik durumunu olumsuz etkilemeden, birilerinin ekonomik durumunun artık daha fazla iyileştirilemediği durumu açıklar. Kaynak kullanım etkinliği ise, kaynak israfının ve teknolojik geriliğin önlenmesini, maliyetin minimize edilmesini ifade eden üretim sürecinin kullanılması anlamına gelmektedir (**Seyidoğlu, 1992**). Tarımda kaynak israfının ve teknolojik geriliğin önlenmesi ile maliyetin minimize edilmesi işletme ölçeği ile ilgilidir. İşletmeler belirli bir ölçeğe kadar büyüdükçe üretim birimi başına düşen maliyetler azalmaktadır. İçsel ekonomiler diye tanımlanan bu durum teknik değişikliği nedeniyle makinalaşmaya gidilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında iş bölüşümü ve uzmanlaşma, kredi sağlamada kolaylık, pazarlamada sağlanan avantajlar, yönetimde kolaylık gibi içsel tasarruflardan söz edilebilir (**Dinler, 1996**).

Tarımsal işletme ölçeğinin aşırı büyümesi ile içsel kayıplar (negatif içsel ekonomiler) ortaya çıkar ki bunlar; endüstride aşırı uzmanlaşma, aşırı kalabalıklaşma ve yönetimin yetersiz kalmasıdır.

Büyük tarım işletmelerinin avantajlarının yanında küçük işletmelerin yararlarını ve varlığının olumlu yönlerini savunan düşünceler de bulunmaktadır. Bunlar; nüfusu kırdan kente göçü önlemeleri, köylü aile işletmelerinde çalışanların verimliliğinin yüksek olması, kriz dönemlerinden fazla etkilenmemeleri, sorumluluk yüklenebilecek fertler yetiştirmesi, işçi-işveren anlaşmazlığının olmaması, tasarruf zihniyetinin olması olarak sıralanmaktadır (**Dinler, 1996**).

Burada tartışılmak istenen konu büyük veya küçük tarım işletmelerinin hangisinin daha avantajlı olduğu değildir. Küçük tarım işletmelerinin varlığı, bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'nin de kaçınılmaz gerçeğidir. Türkiye'deki mevcut ekonomik yapı içerisinde kısa dönemde işletme sayısının azalması ve ortalama işletme genişliğinin büyümesi olası görülmemektedir. Her bölge ve ürün için belirlenen asgari işletme büyüklüğü ile, yapılan araştırmalarda ortaya çıkan mevcut işletme büyüklüğü arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (**Anonim, 1995**). Hangi işletmelerin küçük köylü işletmesi olduğu konusunda genel bir tanım yapılacak olursa "küçük köylü, doğal ekonomi koşullarında, kendi üretim araçlarına sahip olan, kendi geçimini kendi emeği ile sağlayan ve yeniden üretimini geleneksel olarak aynı boyutlarda sürdürülebilen, yani ancak kendine yeterli büyüklükte üreten doğrudan üretici köylüdür" denilebilir (**Erdost, 1988**). Bu yönü ile Türkiye'deki tarım işletmeleri çarpık bir popülasyon dağılımı göstermekte ve işletmelerin büyük bir çoğunluğu küçük işletme konumundadırlar.

Küçük tarım işletmelerinin yoğun olduğu kırsal kesimde en bol kaynak insandır. İnsanın üretim açısından öne çıkan özelliği ise emek (işgücü) sahibi olmasıdır. Bir üretim işleminde kaç kişinin çalışması gerektiği büyük işletmeler ve mikro ekonomik analizler için önemlidir. Ancak küçük tarım işletmelerinde atıl işgücü oranının yüksek olması ve dolayısıyla gizli işsizliğin yoğun olması kayıt üzerindeki ekonomik analizleri geçersiz kılmaktadır. Bir üretim faktörünün etkinlik katsayısı o faktörün marjinal gelirinin, faktör fiyatına veya fırsat maliyetine oranı ile bulunmaktadır (**Karagölge, 1973**). Nitekim herhangi bir üretim faaliyetinde birim

başına fazla emek girdisi kullanılmış olmasının, küçük işletme açısından önemi yoktur. Çünkü işletme için işgücünün alternatif maliyeti sıfıra yakındır. Yani işletmedeki mevcut potansiyel işgünün diğer alanlarda faaliyet gösterme imkanı bulunmamaktadır.

Konunun insan kaynağı veya işgücü ile ilgili diğer bir yanı da, kullanılan işgücünün mevcut teknolojiye hangi üretim faaliyetlerinde kullanıldığıdır. Ya da kullanılan işgücünün daha ileri bir teknolojiye kullanılıp kullanılmayacağıdır. Teknolojiye meydana gelecek olumlu gelişmeler işgücünün etkinliğini artırmaktadır. Ancak bu gelişmeler, küçük işletmelerdeki işgücünün açığa çıkmasına neden olabilir. Bu durum, işletmelerin sorunu olduğu kadar, ülkelerin de temel sorunudur. Bu sorun, üretim sistemlerinde meydana gelecek olumlu gelişmelerle giderilebilir. Küçük tarım işletmelerinde işgücünün etkin kullanımı için üretim sistemlerinin geliştirilmesi ve yeni iş imkanları sağlanması gerekmektedir. Türkiye’de 1994 yılı verilerine göre tarım sektöründe istihdam edilen insan sayısı 9 milyondur. Bunun azımsanmayacak bir bölümünün gizli işsiz olduğu düşünülürse, tarım sektöründe her gün kullanılmayan milyonlarca işgücü var demektir. Kullanılan işgücünün etkinliği konusunda yapılan araştırmalarda özellikle küçük tarım işletmelerinde düşük değerler ortaya çıkmaktadır. Nitekim farklı bölgelerde yapılan araştırmalarda bir çok işletmenin işgücü produktivitesi, hem kendi içerisinde, hem de diğer sektörler için göre çok düşük bulunmaktadır. İşletmelerde elde edilen hasılanın kullanılan işgücüne göre düşük olduğu, kırsal kesimde aile işgücünün alternatif maliyeti olarak kabul edilen gündelik ücretin çok altında olduğu bilinmektedir. Ayrıca aynı analizlerde işletmelerin net hasıla değeri çok az veya negatif çıkabilmektedir. Bu durumda küçük işletmelerde herhangi bir üretim faaliyetinde ne kadar işgücü kullanıldığının daha etkin olduğuna yönelik analizler fazla anlam taşımaktadır. Çünkü işletmelerde kullanılmayan işgücü oranı yüksektir. Mevcut şartlarda ve aynı teknoloji düzeyinde işgücünün etkin kullanımı, işletmeye ilave veya yeni yatırımların yapılmasını ya da tarım dışı faaliyet alanlarının geliştirilmesini gerektirmektedir.

Tarımda müteşebbis faktörünün etkin kullanımı, tarımın terk edilen sektör olduğu ülkelerde ve özellikle küçük tarım işletmelerinde daha fazla önem taşımaktadır. Küçük işletmelerde müteşebbis; hem sermaye sahibi, hem işletmeci ve hem de işletmenin en fazla çalışan işçisi konumundadır.

İşletme ölçeği belirli bir noktaya kadar büyüdükçe veya mevcut üretim faaliyetleri genişledikçe işletmenin yönetimini aynı kişi rahatlıkla yürütebilmektedir. Bu durum, mevcut şartlarda küçük tarım işletmelerinde yer alan müteşebbislerin etkin olmadığı anlamına gelmektedir. Müteşebbisin yönetim yeteneği, eğitim durumu, yaşı, işletme ile olan ilişkisi, tarımdan beklentisi gibi faktörler etkinliğini artırmaktadır. Türkiye’de 4 milyondan fazla tarım işletmecisi bulunmaktadır. Söz konusu işletmecilerin ne kadarının yönetim yeteneğini etkin kullandığı tartışmaya açıktır. İşletme ölçeğinin küçük olması, müteşebbislerin kendilerini geliştirme ve yeni teknolojilere açık olma eğilimini engellemektedir. Özellikle ileri yaşlardaki müteşebbisler yaşamlarının kalan bölümünü tarım sektöründe tamamlamak anlayışında olan ve geleneksel üretim anlayışını sürdüren insanlar konumundadır.

İşletmelerin küçük olması daha etkin kaynak kullanımı için aile fertleri arasında yönetimin paylaşımı, organizasyonu ve planlama faaliyetlerini negatif yönde etkilemekte ve yeni düşüncelerin ortaya çıkmasına imkan tanımamaktadır. Küçük tarım işletmelerinde bütün aile fertleri çalışmakla beraber, yönetimde aile reisinin etkinliği söz konusudur. İşletmelerde karar almayı etkileyen faktörlerin başında işletme içi etmenler gelmektedir ve bunlar içerisinde müteşebbis konumundaki aile reisinin eğitim durumu, mesleki deneyimi ve karar alabilme yeteneği önemlidir. Büyük tarım işletmelerinde, tarımsal şirketlerde ve hatta aile şirketlerinde alınacak

kararlarda çok sayıda kişinin, çok yönlü kararları işletme yönetiminde etkinliğin artmasını sağlamaktadır. Küçük tarım işletmelerinde ise söz konusu kararların sadece aile reisi tarafından alınması etkinliği azaltmakta ve işletmenin gelişimini engellemektedir.

Küçük tarım işletmelerinde kaynak kullanımı açısından en temel faktör topraktır. Diğer faktörler geniş ölçüde toprağa bağlıdır. İşletmelerin sermayesinin önemli bir bölümünü toprak sermayesi oluşturmaktadır. İşletmelerin arazi varlığının az olmasının yanı sıra, bu araziler çok sayıda parselden oluşmaktadır. Arazinin az ve parsel sayısının çok olması, parsellerde daha ileri teknolojilerin kullanımını güçleştirmekte ve her parselde gidip gelmede zaman kaybı ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin bütüncül bir yapı içinde olmaması, çiftlik görünümünden uzak olması araziye yapılacak tarla içi geliştirme hizmetlerinin yapılmasını güçleştirmekte ve maliyeti artırmaktadır. Ayrıca bu amaca yönelik olarak kamu tarafından yürütülen arazi toplulaştırma çalışmalarının etkinliğinin ortaya çıkmamasına neden olmaktadır.

Emek yoğun üretim teknolojilerinin kullanıldığı az gelişmiş ülkelerde, üretim teknolojisi değişmeden, işletme ölçeğini azaltılıp artırmakla toplam tarımsal üretimin artması mümkün değildir. Bu durum toprak reformu uygulamalarının sadece sosyal yönden yararını ortaya çıkarmakta, kaynak kullanımını etkin hale getirmemektedir.

Türkiye'deki tarım işletmeleri bitkisel üretim ağırlıklı faaliyette bulunmaktadır. Nitekim işletmelerin %2,5'i yalnızca hayvancılık, %24,4'ü yalnızca bitkisel üretim ve %73,1'i ise hem bitkisel üretim hem de hayvancılık yapmaktadırlar. Bu durum Türkiye'de tarım arazilerinin bitkisel üretimde kullanıldığını göstermektedir. Halbuki AB'de 7,3 milyon olan işletme sayısının 3,9 milyonu hayvancılık işletmeleridir. Bitkisel ürünlerin yetiştirilmesi uygun ekoloji ve toprağa bağlıdır. Hayvancılıkta ise bu istekler çok daha azdır. Türkiye'de toprağa aşırı bağlı bitkisel üretim faaliyetlerinin yerine, toprağa bağımlılığı az üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Tarım sektöründe bazı sermaye unsurlarına servet gözüyle bakılmaktadır. İşletmede yer alan varlıklar değerleri oranında üretime katılmamaktadır. Kırsal kesimdeki sosyo-kültürel olgu geleneksel tarihi dokusunu korumakta ve özellikle toprağa sahip olma güdüsü devam etmektedir. Toprağın değeri ile tarımsal üretimden ortaya çıkması gereken rantı arasında doğrusal bir ilişki bulunmamaktadır. Toprağı sahiplenme ve hangi şartlarda olursa olsun elden çıkarmama duygusu rasyonel kullanımını engellemekte ve toprağa servet anlayışıyla bakılmaktadır. Hazine arazileri ve özellikle ormanlık veya orman olarak işlem gören alanlardaki kamunun sahiplenmeye yönelik çabası, söz konusu arazileri verimli ve etkin kullanma konusunda maalesef görülmemektedir. Aynı durum köy ortak malı özelliği taşıyan mer'alar için de söz konusudur. Çok sayıdaki küçük işletmenin ortak kullanımda bulunduğu mer'alarda aşırı otlama yapılması, rotasyonel otlamaya gidilmemesi, her işletmenin mevcut şartlarda en fazla yararlanma düşüncesi, uygun ve yeterli bitki çeşitlerinin korunamaması ve geliştirilmesine yönelik hiçbir çabanın olmaması mer'a alanlarından etkin olarak yararlanmayı engellemektedir.

İşletme ölçeğinin az olması ve küçük parseller üzerinde az miktarda üretim yapılması ve üretimin öncelikle aile ihtiyacını karşılama anlayışının henüz pazara dönük üretim lehine gelişmemiş olması, özellikle meyve, bağ ve sebze üretiminde verim düzeyine olumsuz etki yapmaktadır. Yüksek verimli çeşitlerle ve tekniğine uygun şekilde kurulmamış olan bağ ve bahçelerde yeterli bakım yapılmadığı için üretim düşük gerçekleşmekte ve başta toprak olmak üzere işgücünün etkinliği azalmaktadır.

İşletmelerin küçük ölçekli olması ve sermaye kıtlığı bulunması, arazileri daha verimli duruma getirmek için gerekli olan arazi ıslahı yatırımlarının yapılmasını olumsuz etkilemektedir. Bu tür yatırımların kamu tarafından yapılması isteği yaygındır.

Küçük ölçekli işletmelerin önemli bir kısmında işletme binaları ile işletme arasında uyum bulunmamaktadır. Binalar ilkel ve basittir, ya da bazı işletmelerde binaların kapasite kullanım oranı düşüktür.

Bazı işletmelerde küçük el aletleri dışında hiç alet-makina bulunmazken, bazılarında ise işletme arazisi ile uyumlu olmayacak oranda alet makina (özellikle traktör) yer almaktadır. Nakit varlıklar ve yabancı sermaye kullanım oranı düşüktür.

İşletmelerdeki sabit sermaye varlıklarının aktif sermaye içindeki oranının yüksek olması, küçük işletmelerde üretim birimi başına düşen sabit masrafların payını artırmaktadır. Ölçeğin küçük olması, aynı teknolojik şartlarda üretim yapan diğer işletmelere göre daha fazla maliyetli ürün elde edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Sermayenin etkin kullanımı için işletmelerde yer alan sabit sermaye unsurlarının varlığı ve gerekliliği gözden geçirilmeli, eğer mümkün ise bu varlıkların sermaye bileşimindeki yerleri değiştirilmelidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarımda işletme; tarımsal üretimin üzerinde gerçekleştirildiği yer olarak tanımlanmaktadır. İşletmenin en temel özelliği üretim faaliyetinde bulunması ve ekonomik bir ünite olmasıdır.

Türkiye'deki küçük tarım işletmeleri, ekonomik faaliyette bulunmalarının yanı sıra, daha çok sosyal yönleri ile ortaya çıkmaktadırlar. Bu yönü ile söz konusu işletmeler, kırsal kesimde bulunan aile kurumları olarak değerlendirilebilir. Bir çok küçük köylü işletmesinin varlığının nedeni üretim amaçlı işletme olmasından daha çok zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de bu konuda gündeme alınması gereken ilk konu, diğer sektörlerde olduğu gibi, piyasa koşullarının gerektirdiği üretim yapacak, teknolojinin değişimi ve ekonomideki tüm gelişmeleri takip edecek optimal büyüklükte işletmelerin ortaya çıkmasını sağlayacak düzenlemelere gidilmesidir. Tarımsal faaliyette bulunacak kişilerin, tarım sektörünü yaşama yeri olarak görmeleri yanında gelir sağladıkları iş alanı olarak görmeleri gerekir. Çiftçi ve köylü gibi geleneksel kavramların yerini alacak "Tarım İşletmecisi" kavramının literatüre kazandırılması gerekmektedir.

Destekleme ve teşvik politikalarının, modern işletmeler oluşturacak alanlara kaydırılması gerekmektedir. Destekleme politikaları yeniden gözden geçirilmeli, yatırım kredi politikasında en önemli teminat ölçütü işletmecilik kabiliyeti olmalıdır. Bu konuda tarımla ilgili eğitim almış kişiler önemli bir potansiyel oluşturmaktadırlar.

Küçük işletmelerin daha verimli çalışabilmeleri güçlü bir kooperatifçilik desteği ile gerçekleşebilir, özellikle kırsal sanayinin kurulmasında kooperatifler güçlü bir araç olarak kullanılabilir ve tarım dışı yatırım alanları geliştirilebilir (Özkaya, 1996). Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin yanı sıra, tarımsal şirketlerin ortaya çıkmasını sağlayacak düzenlemelere gidilmelidir. Türkiye'de tarımsal şirketlerin gelişmesi konusunda yeterli alt yapı ve çaba bulunmamaktadır. Ortak toprak kullanımı ve grup tarımının gelişmesi çok fazla mümkün görülmemekle beraber, sermayeyi ortak kullanacak tarımsal şirketlerin kurulması olasıdır. Toprağın sabit olması ve kırsal kesimde özellikle küçük işletmeler için güvence özelliği taşıması ortak kullanımını engellemektedir. Buna karşın sermayenin dinamik olması nedeniyle, sermaye-yoğun üretim yapacak orta ve büyük ölçekli işletmelerin tarımsal şirket statüsünde kurulması mümkündür.

İşletme ölçeğini büyütmek için, kente göç edenlerin kırsal kesimde sahip oldukları varlıkları kardeşlerine, arazi komşularına veya tarım kesiminde ikamet eden diğer çiftçilere satabilmelerini düzenleyecek teşvik uygulamalarının başlatılması gerekmektedir.

Gelişmişliğin tüm parametrelerinin uzun dönemde olumlu yönde değişim gösterdiği Türkiye’de uzun dönemde tarım kesimindeki nüfusun belirli bir düzeye kadar azalacağı ve sektörler arası göçün yavaşlayacağı söylenebilir. Tarım dışı sektörlerin gelişmesiyle beraber, tarım sektörünün yaşanabilir bir konuma gelmesi ve işletme ölçeğinin büyümesi kaçınılmazdır. Ancak bu süreç kendiliğinden gelişmeye bırakılmalı, yönlendirici politikalarla sağlıklı gelişmelere zemin hazırlamalıdır.

KAYNAKLAR

- DİNLER, Z., 1996**, Tarım Ekonomisi, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa.
- ERDOST, İ.,M., 1988**, Kapitalizm ve Tarım, Onur Yayınları, Ankara.
- ERKUŞ, A., ve Diğ., 1995**, Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.
- EUROSTAT, 1997**, Statistic in Focus, Agriculture, Forestry and Fishing, "1995 Survey on the Structure of Agricultural Holdings", Luxembourg .
- EUROSTAT, 1998**, Agricultural Statistic Year Book in 1997, Luxembourg .
- KARAGÖLGE, C., 1973**, Arazi Tasarruf Şekillerine Göre Erzurum İlindeki Tarım İşletmelerinin Ekonometrik Analizi, Ata. Üniv. Yayınları, Yayın No: 312, Sevinç Matbaası, Ankara.
- MÜLAYİM, Z.G., 1995**, Kooperatifçilik (II. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÖZKAYA, T., 1996**, "Türkiye Tarımında Küçük İşletme Sorunu Üzerine" Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt:2, 4-6 Eylül 1996, Adana.
- SEYİDOĞLU, H., 1992**, Ekonomik Terimler-Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları No:4, Ankara.